

ગુજરાતી વ્યાકરણ

ક્રમ.	નામ	પેજ નંબર
૧	સંજ્ઞા અને તેના પ્રકાર	૩
૨	પૂર્વ પ્રત્યય અને પર પ્રત્યય	૫
૩	વિશેષણ અને તેના પ્રકાર	૬
૪	વાક્યમાં અર્થ વ્યવસ્થા	૯
૫	લિંગ વ્યવસ્થા અને તેના અર્થ	૧૧
૬	ક્રિયાવિશેષણો	૧૨
૭	નિપાત	૧૫
૮	કર્તરિ અને કર્મણિ વાક્યો	૧૬
૯	પ્રેરક વાક્ય	૧૭
૧૦	કેટલીક ધ્યાનમાં રાખવાની બાબતો	૧૮
૧૧	સમાસ	૨૦
૧૨	વિભક્તિ વ્યવસ્થા, અનુગો, નામયોગીઓ	૨૨
૧૩	કૃદંત	૨૫
૧૪	અલંકાર	૨૭
૧૫	છંદ	૩૧

૧ સંજ્ઞા અને તેના પ્રકાર

● સંજ્ઞા એટલે શું

-કોઈ પણ સજીવ કે નિર્જીવ વસ્તુનું કોઈ ચોક્કસ નામ આપવામાં આવેલું હોય છે. તેને સંજ્ઞા કહે છે.

દા.તા. હિમાલય

નર્મદા

લીંબુ

કુલ

● સંજ્ઞા ના કુલ પાચ પ્રકાર છે.

(૧) વ્યક્તિવાચક સંજ્ઞા.

-કોઈ વ્યક્તિ કે વસ્તુ/પદાર્થ ને ઓળખવા માટે તેને વિશેષ નામ આપવામાં આવે ત્યારે તે વ્યક્તિવાચક સંજ્ઞા કહે છે.

દા.તા. જ્યહીપ

ગંગા

ગીરનાર

★ છાયા એ પૃથ્વીની રહેવાસી છે.

★ શોભા અને શુશિમા માં વિનાની બહેનો હતી.

★ ગીરનાર એ જોવાલાયક સ્થળ છે.

(૨) જાતીવાચક સંજ્ઞા

-સમાન જાતી કે વર્ગની વ્યક્તિઓ કે પદાર્થઓ વસ્તુઓ ને ઓળખાવતી સંજ્ઞા જાતીવાચક સંજ્ઞા છે.

દા.તા.

- ★ બાજુ માં એક યુવતી ઉભી હતી.
- ★ પાઠ્યપુસ્તકો તેના પ્રાણ બની ગયા.
- ★ બોલ્કો છોકરો બધા કામ કરે.

(૩) સમૂહવાચક સંજ્ઞા.

-જે સંજ્ઞા કોઈ વર્ગની વ્યક્તિઓ વસ્તુઓ કે પદાર્થના નિર્દેશ કરતી હોય તે સમૂહવાચક સંજ્ઞા કહે છે.

આ સંજ્ઞા આખા સમૂહને સૂચવે છે.

- ★ ખેતરમાં અનાજનો ઢગલો પક્યો છે.
- ★ રસ્તા ઉપર મોટું ટોળુ છે.
- ★ સેના આગળ ચાલવા લાગી.

(૪) દ્રવ્યવાચક સંજ્ઞા

- જે પદાર્થો દ્રવ્ય રૂપે હોય છે. ધન, પ્રવાહી તેને દ્રવ્યવાચક સંજ્ઞા કહે છે.

દા.ત્તા.

- ★ પડીયામાં ખીર હતી.
- ★ તેણે ઘણો દાઝ પિધો હતો.
- ★ સોનું ઘણું કિંમતી હોય છે.

(૫) ભાવવાચક સંજ્ઞા

-જે પદાર્થને જોઈકી સ્પર્શ ન કરીશકાય પરંતુ જે ક્ષત અનુભવી શકાય તેના ગુણ કે ભાવ દર્શાવતી સંજ્ઞા તેને ભાવવાચક સંજ્ઞા કહે છે.

દા.ત્તા.

- ★ તે માણસ ખૂબ જ આળશુ છે.
- ★ સ્વગમાં નિશ્વાસનું નામ જ ન લેવાય.
- ★ સ્નેહથી ગધર્વનું હૃદય ભરાવ્યું આવ્યું.

૨ પૂર્વ પ્રત્યય અને પર પ્રત્યય

- શબ્દની આગળ કે પાછળ પ્રત્યય લગાવાથી શબ્દના નવા —નવા રૂપો તૈયાર થાય છે.

દા.તા. — નાથ અનાથ —પૂર્વ પ્રત્યય

સમાજ સામાજિક (ઈક) —પર પ્રત્ય

પર પ્રત્યયો

જીભડી-પર પ્રત્યય

તટસ્થા- પર પ્રત્યય પ્રગતિ-પૂર્વ પ્રત્યય

ભયપણ- પર પ્રત્યય નાણાવડી-પૂર્વ પ્રત્યય

લેખન- પર પ્રત્યય વિજ્ઞાન-પૂર્વ પ્રત્યય

નિપુણતા- પર પ્રત્યય પ્રતિવેગ-પૂર્વ પ્રત્યય

પિતાજી- પર પ્રત્યય લોકગીત-પૂર્વ પ્રત્યય

યાંત્રિક- પર પ્રત્યય

પૂર્વ પ્રત્યયો

અવ્યવસ્થા-પૂર્વ પ્રત્યય

૩ વિશેષણ અને તેના પ્રકાર

● વિશેષણ એટલે શું ?

-વાક્યમાં આવતી સંજ્ઞાના અર્થમાં કઈ વિશેષતા લાવવા જે પદ મૂકાય છે. તેને વિશેષણ કહે છે.

દા.તા. સુંદર છોકરો

● વિશેષણ ના કુલ આઠ પ્રકાર છે.

(૧) ગુણવાચક વિશેષણ

-કોઈ વસ્તુ/પદાર્થ કે વ્યક્તિના વિશેષ ગુણ લક્ષણો દર્શાવવા માટે જે વિશેષણ વપરાય છે. તેને ગુણવાચક વિશેષણ કહે છે.

દા.તા. માટું મકાન

લીલો છોડ

કાળો કામળો

(૨) રંગવાચક વિશેષણ

-વિશેષ રંગના ગુણધર્મનો ઉલ્લેખ કરે તે રંગવાચક વિશેષણ કહેવાય.

દા.તા.

★ પાકી કેરી પીળા રંગની હોય છે.

★ મીરાબાઈ કાળો કામળો ઓઢે છે.

★ તેઓ ગુસ્સામાં હોય ત્યારે લાલ-પીળા થઈ જાય છે.

(૩) સ્વાદવાચક વિશેષણ

-વિશેષ સ્વાદનો ગુણધર્મ દર્શાવે તે સ્વાદવાચક વિશેષણ કહેવાય.

દા.તા.

★ લીંબુનો સ્વાદ ખાટો હોય છે.

★ મીરાને જગત ખારું લાગે છે.

★ ડૉક્ટરની હવા હંમેશા કડવી હોય છે.

(૪) આકારવાચક વિશેષણ

-ખાસ પ્રકારના આકારને સુચવે તે આકારવાચક વિશેષણ કહેવાય.

દા.તા.

- ★ પાંચ રૂપિયાનો ગોળ સિક્કો હતો.
- ★ તેમને ચોરસમાં ચિત્ર દોરવાનું કહ્યું.
- ★ તેમનું ઘર ફડિયાના કાટખૂણે છે.

(૫) સંખ્યાવાચક વિશેષણ

-એક, બે, પચાસ, સો જેવી સંખ્યા અથવા ક્રમમાં આવતી ક્રમીક સંખ્યા પહેલો, સાતમો વગેરે. આવી સંખ્યા દર્શાવતા વિશેષણ ને સંખ્યાવાચક વિશેષણ કહે છે.

દા.તા.

- ★ તે પહેલા નંબરે પાસ થયો.
- ★ તે ચોથા ધોરણમાં ભણે છે.
- ★ ચાર માસનું ચોમાસું હોય છે.

(૬) સાર્વનામિક વિશેષણ

-મારી, તારી, આપણી, અમારી, તમારી, જ્યારે, જે તે.. આ સર્વનામો સંજ્ઞાના અર્થ માં વધારો કરે ત્યારે તે સાર્વનામિક વિશેષણ હોય છે.

દા.તા.

- ★ મારી ચોપડી જલદી આપો.
- ★ તમે ક્યું પુસ્તક વાચ્યું.
- ★ જેવી સોબત તેવી અસર.

(૭) કર્તુવાચક વિશેષણ

-આ વિશેષણ ક્રિયા કરના વ્યક્તિની ખાસ પ્રકારની ક્રિયાને વિશેષણ રૂપે દર્શાવે છે.

દા.તા.

- ★ તું મને સિખામણ આપનાર કોણ.
- ★ મોર ચોમાસામાં ખૂબ નાચનાર પક્ષી છે.
- ★ તેઓ ગાયોને હાકનારા ગોવાડીયા હતા.

(૮) પરિણામવાચક વિશેષણ

- પરિણામ એટલે માપ દરેક વસ્તુકે પદાર્થ ને અમુક નિશ્ચિત માપ હોય છે. એ માપને વિશેષણ રૂપે દર્શાવવામાં આવે છે.

દા.તા.

- ★ એક પડીયામાં થોડાક ફળ હતા.
- ★ કેટલાક વર્ગ ગરિબાઈ ની નીચે જીવે છે.
- ★ સરકાર પાસે અનાજનો વિપુલ જથ્થો છે.

વાક્યમાં અર્થવ્યવસ્થા

(૧) નિર્દેશાર્થ

-વાક્યમાં ક્રિયાપદનું રૂપ જ્યારે કાઈ ક્રિયાનો એક ઉકીકત તરીકે નિર્દેશ કરે છે એમા આજ્ઞા, ઈચ્છા સંભાવના જેવા કોઈ ભાવની છાયા હોતી નથી. ત્યારે તે નિર્દેશાર્થ કહેવાય છે.

દા.તી.

★ ગોવિંદ ગઈ કાલે ગામડામાં હતો.

★ પરમાર સંઘિયાયતા નથી.

(૨) આજ્ઞાર્થ

- જે બાબતમાં આજ્ઞા બતાવવામાં આવી હોય.

દા.તી.

★ હવે તમે જમવા બેસો.

★ એક દહાડો તો તોખખાઈ રાખો.

(૩) વિધ્યર્થ

- આ પ્રકારની રચનામાં વિધિ કે કર્તવ્યનો અર્થ દર્શાવવામાં આવે છે.

દા.તી.

★ તમારે આ કામ કરવું/કરવાનું

★ મારે મહારાજને મળવું છે.

(૪) સંભાવનાર્થ

-વાક્ય રચનામાં ક્રિયાપદનું રૂપ કોઈ ક્રિયા થવાની શક્યતા કે સંભાવના દર્શાવતું હોય તો તે સંભાવનાર્થ કહેવાય. આવી રચનામા સંભાવનાના રૂપો તેમજ ભવિષ્યકાળનાં રૂપો સંભાવનાનો અર્થ દર્શાવાય છે.

દા.તી.

★ બાને પૂછ, તે કદાચ હા પાડશે.

★ તે નું હૃદય બંધ પડી ગયું હોય તેમ એને લાગ્યું.

(પ) ક્રિયાતિપ્રત્યર્થ

-આવા પ્રકારની રચનામાં ક્રિયાના મૂળ રૂપને 'ત' પ્રત્યય લાગે છે. આ રચનામાં જે ક્રિયા કરવા ધારી હતી તે ન થવાથી તેનું વિપરીત પરિણામ આવેલું દેખાય છે. અથવા એક ક્રિયાની નિષ્ફળતા પછી ની ક્રિયામાં જોવા મળે છે. જો આ ક્રિયા થઈ હોત તો તે પછીની ક્રિયા જરૂર થાત એવી સંભાવના દર્શાવે છે.

દા.ત.

★ ગંધર્વ સ્વર્ગ પરંપરાતોડી ન હોત તો તે પદભ્રષ્ટ કર્યો ન હોત.

★ ગોવિંદે ગામડું છોડ્યું ન હોત તો તેને આવી ગંભીર માંદગી ન આવી હોત.

પ લિંગ વ્યવસ્થા અને તેના અર્થ

ઓ-પુંલિંગ ----- છોકરો

ઈ-સ્ત્રીલિંગ ----- છોકરી

ઉ-નપુસકલિંગ----- છોકરું

૬ ક્રિયાવિશેષણો

- ક્રિયા વિશેષણ એટલે ક્રિયાના અર્થમાં વધારો લાવનાર પદો.

દા.તા. તે દોડે છે.

-તે ખૂબ ઝડપથી દોડે છે.

(૧) ક્રમવાચક ક્રિયાવિશેષણ

- આગળ, પાછળ, ફરી, અગાઉ, પછી, ઉપરાષ્ટાપરી વગેરે...

દા.તા.

★ વર્ગમાં આગળ-પાછળ બરાબર બેસો.

★ ફરીથી આવો ત્યારે ચોક્કસ મળજો.

(૨) સ્થળવાચક ક્રિયાવિશેષણ

- અંદર, બહાર, નજીક, પાસે, દૂર, નીચે, ઉપર, હેઠળ, અહીં, જ્યાં, ત્યાં, ક્યાં, આસપાસ વગેરે.....

દા.તા.

★ એક દિવસ મોરે એ ખુરશી ઉપર બેસવાની ઈચ્છા છે.

★ જીવરામ ભટ્ટ સાસરે જન્મવા ગયા.

(૩) સમયવાચક ક્રિયાવિશેષણ

-ક્યારે, અત્યારે, હમણાં, હાલ, જ્યારે, ત્યારે, હવે, સદા, સર્વદા, નિરંતર, સતત, કદાપિ, કદિ, વારંવાર, અવારનવાર વગેરે....

દા.તા.

★ તે ક્યારેય લેશન લાવતો નથી.

★ તેના પિતા તેને અવારનવાર ફોન કરતા.

(૪) રિતિવાચક ક્રિયાવિશેષણ

-આરીતે, જેમ, તેમ, માડમાડ, યુપયાપ, એકદમ, એકાએક વગેરે.....

દા.તા.

★ ખતુડોશી મારી સામે ટગરટગર જોઈ રહ્યા.

★ માંડમાંડ બસ મળી હતી.

(પ) હેતુ/કારણવાચક ક્રિયાવિશેષણ

-એ, માટે, વર્ગે.....

દા.તા.

★ તે ટાઢે ઠરી ગયો.

★ તમે બોલાવ્યા માટે હું આવ્યો.

(દ) પ્રમાણવાચક ક્રિયાવિશેષણ

-ખૂબ, જરા, થોડુ, લગાર, જરીક, અતિ, ઘણું, અનહદ વર્ગે.....

દા.તા.

★ સૌને પરમાર માટે ખૂબ આદર હતો.

★ માતા પાતાના બાળક અનહદ પ્રેમ કરે છે.

(ઝ) નિશ્ચયવાચક ક્રિયાવિશેષણ

-જરૂર, અવશ્ય, ચોક્કસ, નક્કી, ખરેખર વર્ગે.....

દા.તા.

★ કાલે તો કાપણી કરવા અવશ્ય જવું છે.

★ તેઓ રવિવારે નક્કી આવશે જ.

(ટ) સ્વીકારવાચક ક્રિયાવિશેષણ

-ભલે, છો, હા, છોને, સારુ, વર્ગે.....

દા.તા.

★ સરલા ભલે આવતી.

★ છોને તેઓ ચાલતા જતા.

(ડ) નકારવાચક ક્રિયાવિશેષણ

-નહી, ના, નથી, મા, ન વર્ગે.....

દા.તા.

★ હું સરલાને નથી ઓળખતો.

★ તેઓ નિયમિત આવતા નથી.

(૧૦) સંભાવનાવાચક ક્રિયાવિશેષણ

-કઢાય, રખે, જાણે વર્ગેરે.....

ઢા.તી.

★ રમઝુ જાણે શરણાઈમાં વ્યથા રેડી રહ્યો હતો.

★ કઢાય ન કાવે તો ઘરે પાછા આવી જવા લેખકની બાએ કહ્યું.

૭ નિપાત

- ભાષામાં કેટલાક ઘટકો જેવા કે વિશેષણ, ક્રિયાવિશેષણ કે સંજ્ઞા ક્રિયારૂપની સાથે આવે છે. એ ઘટકો ને નિપાત કહે છે.

- તેના ચાર પ્રકાર છે.

(૧) ભારવાચક નિપાત

-જ,યે,પણ, વર્ગેરે.....

દા.તી.

- ★ સ્વર્ગમાં આસુ હોતા જ નથી.
- ★ તે બીજે પરણી પણ ગયો.

(૨) સીમાવાચક નિપાત

-શ્કત,કેવળ,માત્ર,તદન,સાવ,છેક વર્ગેરે.....

દા.તી.

- ★ તે કેવળ નિરાશ થવાની વાત છે.
- ★ તે સાવ ડરપોક છે.

(૩) આગ્રહ કે ખાતરીવાચક નિપાત

-ત્યાં,જે,ને વર્ગેરે.....

દા.તી.

- ★ મારે ત્યાં જમવાનું છે.
- ★ તમે કાંઈ સંસ્કૃત અભ્યાસ કર્યો કે.

(૪) આદર કે વિનાયવાચક નિપાત

-જી.

દા.તી.

- ★ મંત્રીજી હવે તમે કંઈક બોલશો ?
- ★ મારા કેસરભીના કંથ હો, સિધાવોજી રણવાટ

કર્તરિ અને કર્મણિ વાક્યો

કર્તરિ વાક્યો.

- વાક્યમાં થી, વડે, દ્વારા જેવા શબ્દો હોય તો, કાઢી નાખવામાં આવે ત્યારે કર્તરિ વાક્ય બને છે.
- વાક્યમાં કર્તા નું મહત્ત્વ હોય છે.

દા.તી.

- ★ અંબુ થી શીરો ખવાયો-કર્મણિ
- અંબુ એ શીરો ખાધ્યો-કર્તરિ
- ★ મોર વડે નૃત્ય કરાય છે.- કર્મણિ
- મોર નૃત્ય કરે છે.- કર્તરિ

કર્મણિ વાક્યો.

- વાક્યમાં થી, વડે, દ્વારા જેવા શબ્દો મૂકવાથી કર્મણિ વાક્ય બને છે.
- વાક્યમાં કર્મ નું મહત્ત્વ હોય છે.

દા.તી.

- ★ હું સ્કૂલમાં આવી-કર્તરિ
- મારા થી સ્કૂલમાં અવાયું-કર્મણિ
- ★ મણિકાકા ધમણ ચલાવતા-કર્તરિ
- મણિકાકા થી ધમણ ચલાવાતી-કર્મણિ

૯ પ્રેરક વાક્ય

- વાક્યમાં ક્રિયા કરવા માટે બીજા ને પ્રેરણા આપવી તેને પ્રેરક વાક્ય કહે છે.

દા.તા.

- ★ આશાએ ગીત ગાયું. - સાહુ વાક્ય
 - બહેને આશા પાસે ગીત ગવડાવ્યું. - પ્રેરક વાક્ય
- ★ પરેશને દવા આપી. - સાહુ વાક્ય
 - ડૉક્ટરે પરેશને દવા આપી. - પ્રેરક વાક્ય
- ★ મેં ટાઈમટેબલ બનાવ્યું - સાહુ વાક્ય
 - શિક્ષકે મારી પાસે ટાઈમટેબલ બનાવડાવ્યું. - પ્રેરક વાક્ય

Government Job & General Info
updates kaushik

૧૦ કેટલીક ધ્યાનમાં રાખવાની બાબતો

- 'ય' ની પહેલાની 'ઈ' હ્રસ્વ હોય. ઠા.તા. ★ શિયાળો

ઉ.ઠા.

શિયાળો	રૂપિયો
મેલેરિયા	નાળિયેર
ટાઢિયો	ફરિયાદ
પૂંછડિયો	ઉધિયું
હોશિયાર	પ્રિય
શિયાળ	નિયમ
ગાંઠિયા	રશિયા
નોળિયો	મલેશિયા
અળસિયું	એશિયા.....વર્ગેર.....
સાથિયો	
હાંસિયો	
સાંઢિયો	
કોડિયું	
સાવરિયો	
ભજિયા	
રેટિયો	
રેડિયો	
પિયર	
સાસરિયું	

અપવાદ-પીયૂષ

- મૂળ, શબ્દમાં જોડાક્ષર, પહેલાનાં ઈ-ઉ હ્રસ્વ હોય . ★ ઠા.તા-કિસ્મત

ઉ.ઠા.

ઈન્દ્ર કારકિર્દી ઉષ્મા બુન્દ

ઈચ્છા ચિન્ત પુષ્પ જુન્ડ

શિષ્ય જિહ્વો પુણ્ય ડુક્કર

શિસ્ત હિસ્સો તુચ્છ લુચ્ચો

વિશ્વ શિલ્પ ગુસ્સો મુક્કો

મિત્ર રજિસ્ટર પુત્ર દુશ્મન

મિસ્ટર કિલ્મ....વગેરે... પુસ્તક હુલ્લડ...વગેરે.....

★ અપવાદ

↓
તીવ્ર

સૂત્ર

ધૂમ્ર

ગ્રીષ્મ

શીઘ્ર

ભીષ્મ

શૂન્ય

મૂલ્ય

દીક્ષા

- સમાસ કુલ છ પ્રકાર છે.

(૧) દ્વંદ્વ સમાસ

-સમાસ ને છૂટો પાડતી વખતે વચ્ચે કે, અને, આથવા જેવા શબ્દો આવે ત્યારે દ્વંદ્વ સમાસ બને છે.

દા.તા.

- ★ માબાપ - મા અને બાપ
- ★ ચાકોફી - ચા કે કોફી
- ★ સવારસાંજ - સવાર અથવા સાંજ

(૨) તત્પુરુષ સમાસ

-સમાસ ને છૂટો પાડતા વચ્ચે નો, ની, નું, ને, ના, એ, થી, માં જેવા વિભક્તિ પદો આવે ત્યારે તત્પુરુષ સમાસ બને છે.

દા.તા.

- ★ ધર્મનીષ્ઠા - ધર્મ માં નિષ્ઠા
- ★ રામરાજ્ય - રામનું રાજ્ય
- ★ જન્મદાતા - જન્મ નો દાતા

(૩) મધ્યમપદ લોપીસમાસ

-સમાસ ને છૂટો પાડતા વચ્ચે પદ મુકવું પડે ત્યારે, અને સમાસના પ્રથમ અને છેલ્લા શબ્દ તે જ રહે ત્યારે મધ્યમપદ લોપીસમાસ બને છે.

દા.તા.

- ★ હાથરૂમાલ - હાથમાં રાખવાનો રૂમાલ
- ★ આગગાડી - આગ વડે ચાલતી ગાડી
- ★ દહીંવડા - દહીં નાખી બનાવેલ વડા

(૪) કર્મધારે સમાસ

-સમાસનું પહેલું પદ મહા, પર, અર્ધ, હોય ત્યારે.

- બિજા પદને કેવો, કેવી, કેવુ પૂછવાથી જવાબ મળે ત્યારે
- સમાસને છૂટો પાડતા વચ્ચે 'રૂપી' શબ્દ આવે ત્યારે
- પહેલુ પદ બીજા પદની વિશેષતા બતાવે ત્યારે કર્મધારે સમાસ બને છે.

દા.તા.

- ★ મહાભારત
- ★ સુંદરવન
- ★ પરદેશ
- ★ મહાદેવ

(૫) ઉપપદસમાસ

- સમાસને છૂટો પાડતા અંતે નાર, દાર અને આર શબ્દ આવે ત્યારે
- સમાસનો છેલ્લો અક્ષર જ, જ્ઞ, સ્થ, ઠા અને ઠ હોય તો ઉપપદ સમાસ બને છે.

દા.તા.

- ★ પંકજ
- ★ નર્મદા
- ★ ગૃહસ્થ
- ★ શિક્ષક

(૬) બહુવ્રીહિ સમાસ

- સમાસ ને છૂટો પાડતા વચ્ચે 'છે' શબ્દ આવે ત્યારે બહુવ્રીહિ સમાસ બને છે.

દા.તા.

- ★ નિડર - ડર નથી છે જેને તે.
- ★ પાણીપંથો - પાણી જેવો પંથ છે તે.
- ★ દશાનન - દશ મસ્તક છે તે.
- ★ વિધવા - જેનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો છે તે.
- ★ નવરાત્રી - નવ રાત્રી છે જેની તે.

૧૨ વિભક્તિ વ્યવસ્થા, અનુગો, નામયોગીઓ

- વિભક્તિ પ્રત્યયો:- એ, થી, માં, ને, નુ, ના, નો, ની વર્ગે.....
- નામયોગીઓ: ખાતર, વાસ્તે, પાસે, મારફત, વડે, થકી, માફક, તરીકે, કાળે, માટે, અંગે, વિશે, ઉપર.

વિભક્તિવ્યવસ્થા.

(૧) પ્રથમા વિભક્તિ (કર્તા ના અર્થમાં) (એ, ને, થી)

-કોઈ પણ પદ જ્યારે ક્રિયા ક્રિયાકરનારને દર્શાવે ત્યારે એ કર્તા વિભક્તિમાં છે એમ કહેવાય

દા.તા.

★ ગિલાએ છકડાનું હેન્ડલ પકડ્યું.

★ અમે બધા ખૂબ હરી મળીને રહેતા.

★ ગીતા સરસ ગાય છે.

(૨) દ્વિતિયા વિભક્તિ (કર્મ ના અર્થમાં) (ને)

- કોઈ પણ પદ વાક્યમાં ક્રિયાનો વિષય કે ક્રિયાનું લક્ષ બતાવે ત્યારે એ પદ કર્મ વિભક્તિમાં છે એમ કહેવાય.

-વાક્યને 'શું' અથવા 'કોને' પ્રશ્ન પૂછવાથી કર્મ વિભક્તિ મળે છે.

દા.તા.

★ કામીની દર્પણમાં એનું રૂપ જોવે છે.

★ કોશા દાદાજીને જુવે છે.

★ દંડોતી બાબા દરેક રોગીને એક દંડો મારે પછી ભભૂત આપે.

(૩) તૃતીયા વિભક્તિ (કરણ ના અર્થમાં) (થી, થકી, વડે)

-કાઈ પણ પદ વાક્યમાં ક્રિયાનું સાધન, રિત કે કારણ દર્શાવે ત્યારે એ પદ કરણ વિભક્તિમાં છે એમ કહેવાય.

દા.તા.

★ મારા હાથે આટલું વજન ઉચકાય એમ નથી.

★ તલવારથી શાક ન શમારાય.

★ છરિ વડે શાક શુધાર્યું.

(૪) ચતુર્થી વિભક્તિ (સંપ્રદાન ના અર્થમાં) (માટે, એ)

-ક્રિયાનું ફળ જેને પ્રાપ્તથાય તે સંપ્રદાન

-જેને લક્ષ કરીને કોઈ ક્રિયા થતી હોય એ જેના માટે ક્રિયાથતિ હોય ત્યારે તે પદ સંપ્રદાન વિભક્તિ ગણાય.

દા.તા.

★ ભાઈઓને ભગવાને ગાણું દાન આપ્યું છે.

★ શામલાલ ઉપાધ્યાને ગાય આપે છે.

★ મેં ધોળીને કપડા આપ્યા.

(૫) પંચમી વિભક્તિ (અપાદાન ના અર્થમાં) (થી, થકી, વડે)

-અપાદાન એટલે છુટાપડવું કે જુદા પડવું

-અપાદાન એટલે એકકનું બિન્નથી જુદુ પડવું

-વાક્યમાં પદથી છુટાપડવાની ક્રિયા વ્યક્ત થતું હોય તે પદ અપાદાન વિભક્તિ છે.

એમ કહેવાય.

દા.તા.

★ સિમ થકી છેટી હતી વાડિ એક વિશાળ

★ ડારીએથી કેરી પડી.

★ ચોપડી હાથમાંથી પડી ગઈ.

(૬) ષષ્ઠી વિભક્તિ (સંબંધ ના અર્થમાં) (ને, નુ, ના, નો)

-એક નામને અન્ય નામ સાથે જોડનાર તે સંબંધ

-જે વાક્યમાં એકનામ પદ બિજા નામ પદ સાથેનો સંબંધ પ્રગટ કરે ત્યારે તે પદ સંબંધ વિભક્તિ છે તેમ કહેવાય

દા.તા.

- ★ અપોરની ટ્રેનમાં જાઉ છું.
- ★ ગિલાએ છકડાનું હેન્ડલ પકડ્યું.
- ★ કૂતરાની જીભ લટકતી હતી.

(૭) સસમી વિભક્તિ (અધિકરણ ના અર્થમાં) (માં)

-વાક્યમાં ક્રિયાનું સ્થાન કે ક્રિયાનો સમય બતાવનાર પદો અધિકરણ વિભક્તિમાં છે. એમ કહેવાય

દા.તા.

- ★ હિંદુસ્તાનમાં કામકરનારને ખાવા નથી મળતું.
- ★ દાદા તમે કઈ હોસ્પિટલમાં જન્મેલા ?
- ★ રાત્રે ઘરમાં દિવો બળતો રહે.

(૮) અષ્ટમી વિભક્તિ (સંબોધન ના અર્થમાં)

-વાક્યમાં કોઈને ઉદ્દેશીને બોલવામાં કે બોલાવવામાં આવે ત્યારે તે દર્શાવનાર પદ સંબોધન વિભક્તિ છે. તેમ કહેવાય.

દા.તા.

- ★ તે કહોને મારા સર્વજ્ઞા બાઈ.
- ★ બહેન મારે તમારી ક્ષમા માગવાની છે.
- ★ બા હું હજારમાં જાઉ છું.

૧૩ કૃદંત

● કૃદંત એટલે શું ?

-ક્રિયા પદ તરિકે આવતા છતા બિજીરિતી પ્રયોજતા એટલે કે સંજ્ઞા, વિશેષણ અને ક્રિયાવિશેષણની કામગીરી કરતા ક્રિયારૂપોને પરંપરાગત રિતે કૃદંત કહેવામાં આવે છે.

દા.તા. -> 'કર' કર ક્રિયા રૂપ છે. જ્યારે કરતુ, કરવુ, કર્યુ, કરવાનું, કરનાર, કરેલ, કરી, કરીને આ પદો રૂપો કૃદંત કહેવાય છે.

ઉ.દા.

૧. રશમી નાનપણમાં બહુ બોલતી.

૨. પદ્મવીએ રડતા સાદે કહ્યું.

● કૃદંતના કુલ છ પ્રકાર છે.

(૧) વર્તમાન કૃદંત (પ્રત્યય:-ત, તો, તુ, તા, તાં, તે)

- જે કૃદંત હમણાની એટલે કે ચાલુ ક્રિયા દર્શાવે છે તે બધા વર્તમાન કૃદંતો છે.

દા.તા.

★ મૌલિક નિયમિત કસરત કરતો.

★ રમતા બાળકો વહાલા લાગે.

★ મણીબા ચાલતા-ચાલતા મંદિરે ગયા.

(૨) ભૂતકૃદંત (પ્રત્યય:-ચ/એલ, યો, યુ, યા, યાં, લો, લી, લુ)

-જે કૃદંત ભૂતકાળની ક્રિયાનો અર્થ બતાવે તેને ભૂતકૃદંત કહેવાય.

દા.તા.

★ કોશા અહિં આવેલ હતી.

★ ચકુનુ પરિણામ સારુ આવ્યું હતું.

★ ગિલો ગયેલો પણ રોકાયો નહિ.

(૩) સંબધક ભૂતકૃદંત/અવ્યયી કૃદંત (પ્રત્યય:-ઈ, ઈન)

-આ કૃદંતમાં ભૂતકાળ,વર્તમાનકાળ કે ભવિષ્યકાળની (થએલી,થનાર કે થતી) ક્રિયાની પૂર્વની પહેલા થઈ ગયેલ ક્રિયા દર્શાવે છે.

દા.તા.

★વિદ્યાર્થીએ પાઠ વાંચી જવાબ લખ્યો.

★ઈન્દીરા રાઈને નિરાધાર બની ગઈ.

★કોશા સ્કૂલમાં ચાલીને ગઈ.

(૪) ભવિષ્યકૃદંત (પ્રત્યય:-નાર,નારો,નાહ,નારાં,વાનો,વાનું,વાની,વાનાં)

-આ કૃદંત થનાર ક્રિયાનો અર્થ સૂચવે છે.

દા.તા.

★રશમીબહેનતો કાલે આવનાર હતા.

★તું ખાવાનું માકલનાર કોણ ?

★ટાઈમટેબલ બનાવનાર દેરકને મારી સૂચના.

(પ) વિધ્યર્થ કે સામાન્ય કૃદંત (પ્રત્યય:-વ,વા,વી,વાં,વુ)

-આ કૃદંત કરજ અને ક્રિયાનો અર્થ દર્શાવે છે.

-આ કૃદંત કાઈ કાળ દર્શાવતો નથી.

દા.તા.

★શિક્ષકે કહ્યું કે તારે નિયમિત વાંચવુ.

★હંમેશા પ્રાથના કરવી.

★વિદ્યાર્થીઓ નિયમિત સવારે વહેલા ઉઠવું

(૬) હેત્વર્થ કૃદંત (પ્રત્યય:-વા,વાને)

-આ કૃદંત ક્રિયાનો ઉદ્દેશ હેતુ કે કારણ દર્શાવે છે.

દા.તા.

★વિદ્યાર્થીઓ રમતો રમવા મેદાનમાં જાય છે.

★ગરિબો પાસે ખાવા અન્ન નથી.

★સંજય ભણવાને માટે જાય છે.

૧૪ અલંકાર

● અલંકાર એટલે શું ?

-શાહિત્ય કૃતિની શોભામાં અને પ્રભાવમાં વધારો કરે તેમા ભાષાકીય તત્વોને અલંકાર કહેવામાં આવે છે.

● અલંકાર ના પ્રકાર.

★શબ્દાલંકાર

-વાક્યમાં કે પંક્તિમાં જ્યારે શબ્દની મદદથી ચમતકૃતિ સર્જાય ત્યારે શબ્દાલંકાર કહે છે.

★અર્થલંકાર

-વાક્યમાં કે પંક્તિમાં અર્થની મદદથી ચમતકૃતિ સર્જાય ત્યારે અર્થલંકાર બને છે.

● ઉપમેય એટલે શું ?

- વાક્યમાં કે પંક્તિમાં જેની સરખામણી કરવાની હોય તેને ઉપમેય કહે છે.

● ઉપમાન એટલે શું ?

- વાક્યમાં કે પંક્તિમાં જેની સાથે સરખામણી કરવાની હોય તેને ઉપમાન કહે છે.

★શબ્દાલંકાર

(૧) વર્ણાનું પ્રાસ અલંકાર, વર્ગસગાઈ, અનુપ્રાસ અલંકાર

- વાક્ય કે પંક્તિના પ્રારંભે એકનો એક વર્ણ (અક્ષર) બે અથવા બે થી વધારે આવી વાક્યમાં ચમતકૃતિ સર્જે ત્યારે વર્ણાનું પ્રાસ અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★ ભજરે ભજતું ભૂતળમાં.

★ કાળને કબજે કરવાના અનેક પ્રયત્નો થયા છે.

★ અખંડ અને અવિભાજ્ય સમયનાં કટકા કરી નાખ્યા.

(૨) અત્યાનુંપ્રાસ અલંકાર (પ્રાસાનુંપાસ)

-બે પંક્તિના અંતે સમાન ઉચ્ચાર વાળા અને અલગ અર્થ, ધરાવતા શબ્દો આવી અંતે પ્રાત રચાય ત્યારે અત્યાનુપ્રાસ અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★વડ એવા ટેટા

બાપ એવા બેટા

★નહિ શકુ હાઈ બચાવિ કોઈને

અશ્કત જેવો રહુ બેસી રોઈને

(૩) યમક અલંકાર

-વાક્યમાં બે એક સરખા શબ્દોના જુદા જુદા અર્થ થતા હોય ત્યારે યમક અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★તમારી પાઘડી મને આજે પાઘડી આપશો.

★તમે મને અહીં બેસાડીને જ બેસાડી આપો.

(૪) આંતરપ્રાસ (પ્રાસાનુપ્રાસ)

-પહેલા ચરણના છેલ્લા શબ્દ અને બિન્ન ચરણનાં પહેલા શબ્દ વચ્ચે જ્યારે પ્રાસ રચાય ત્યારે આંતરપ્રાસ અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★આરે કાઠે ગાતો, જાતો સામે તીર.

★મામા આવ્યા, લાવ્યા મજની વાતો.

★અર્થલંકાર

(૧) ઉપમાં અલંકાર

ઉપમાં અલંકારમાં જેવો, જેવી, જેવું, જેમ, સરખી, સરખું, તુલ્ય, શા, શી, શું, શો, શમ, કેવળ, માત્ર, ફક્ત જેવા શબ્દ આવે ત્યારે ઉપમાં અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★પલક ભિખારીની જેમ, તાકી રહી હતી.

★દમચંતિનું મુખ ચંદ્ર જેવું છે.

(૨) રૂપક અલંકાર

-ઉપમાન અને ઉપમેન એકરૂપ બતાવામાં આવે ત્યારે રૂપક અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★ દમયંતીનું મુખ ચંદ્ર છે.

★ પુત્રના અવસાન પછી માં શોક સાગરમાં ડૂબી ગઈ.

(૩) ઉત્પ્રેક્ષા અલંકાર

-ઉપમેય જાણે ઉપમાન હોય તેવો તર્ક કરવામાં આવે ત્યારે ઉત્પ્રેક્ષા અલંકાર બને છે.

- ઉત્પ્રેક્ષા વાચક શબ્દો: - જાણે, રખે, શકે, શું.

દા.તા.

★ હયું જાણે હિમાલય

★ દમયંતીનું મુખ તો જાણે ચંદ્ર.

(૪) વ્યતિરેક અલંકાર

-ઉપમાન કરતા ઉમેયને ચઢિયાતું બતાવામાં આવે ત્યારે વ્યતિરેક અલંકાર બને છે.

-વાક્યમાં જ્યારે અતિશય અતિ થઈ હોય ત્યારે વ્યતિરેક અલંકાર બને (કર્તા, થકિ)

દા.તા.

★ હલકા તો પારેવડાની પાંખથી મહાહેવજી મોરા.

★ કાયબાની ઝડપ આગળ ચિત્તો તો કોણ માત્ર.

(૫) અનન્યય અલંકાર

-ઉપમેયની સરખામણી ઉપમેય સાથે કરવામાં આવે ત્યારે અનન્યય અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★ માँ તે માँ

★ ગાંધીજી તે ગાંધીજી

(૬) શ્લેષ અલંકાર

-જ્યારે શબ્દને જોડવાથી કે તોડવાથી અથવા એક જ શબ્દના બે અથવા બે થી વધારે અર્થ બને ત્યારે શ્લેષ અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★ મયુર નૃત્ય કરે છે.

★ પવને ઝાડ પાડ્યું.

(૭) વ્યાજસ્તુતિ અલંકાર

-જ્યારે નિંદા દ્વારા વખાણ અને વખાણ દ્વારા નિંદા કરવામાં આવે ત્યારે વ્યાજસ્તુતિ અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★ શી તમારી બહાદૂરી ઉંદર જોઈ ભાગ્યા.

★ શી તમારી હોંશીયારી ગુજરાતીમાં નાપાસ થયા.

(૮) સજીવારોપણ અલંકાર

-નિર્જીવ વસ્તુમાં જ્યારે સજીવ નું આરોપણ કરવામાં આવે ત્યારે સજીવારોપણ અલંકાર બને છે.

દા.તા.

★ મને લાગ્યું ચાંદો ધીમે ધીમે ચાલી રહ્યો છે.

★ રસ્તાઓ દોડે છે.

૧૫ ઇંદ

- કાવ્યમાં મધુરતા લાવવા માટે નિયમો અનુસાર કરેલ મેળ વાળી રચનાને ઇંદ કહેવામાં આવે છે.
- યતિ એટલે શું ?
-કાવ્યમાં કે પંક્તિમાં ગાતા ગાતા જે જગ્યાએ અટકી જઈએ તેને અટક સ્થાન કે યતિ કહેવામાં આવે છે.
- ગણ એટલે શું ?
-ત્રણ અક્ષરના સમૂહને ગણ કહેવામાં આવે છે.
- યતિ ભંગ એટલે શું ?
-ઇંદની લિટીમાં જે ઠેકાણે યતિ આવ્યો હોય ત્યા શબ્દ પૂરો ન થતો હોય તેને યતિ ભંગ થયો ગણાય.
- શ્રુતિ ભંગ એટલે શું ?
-એક ગુરુ અક્ષરને સ્થાને બે લઘુ અક્ષર આવે તેને શ્રુતિ ભંગ કહેવાય છે.
- ચરણ એટલે શું ?
-ઇંદની સરખા માપવાળી પંક્તિને ચરણ કહેવામાં આવે છે
- ગણસૂત્ર એટલે શું ?
-ઇંદના બંધારણ મેળવવા માટે લઘુ ગુરુ નિશાની વાળા સૂત્રને ગણસૂત્ર કહે છે.
- છુટ એટલે શું ?
-પંક્તિમાં લય બેસાડવામાં લઘુ ને ગુરુ અને ગુરુ ને લઘુ ગણવામાં આવ્યા હોય તેને છુટ કહેવામાં આવે છે.
- બંધારણ એટલે શું ?
-ઇંદને ઓળખમાં માટે નક્કી કરેલા સૂત્રને બંધારણ કહેવામાં આવે છે.

★ ઇંદના બે પ્રકાર છે. ★

★ અક્ષરમેળ છંદ

★ માત્રામેળ છેદ

- લઘુ અક્ષર એટલે શું ? (લઘુની નિશાની-U)(લઘુ અક્ષરની ૧ માત્રા)

-જે વર્ણમાં હ્રસ્વ સ્વર હોય તેને લઘુ અક્ષર કહે છે.

હ્રસ્વ સ્વરો:- ઊ, યુ, સૂ, ઋ, ઊ, ઈ, ઍ કક્કાના બધા અક્ષરો.

- લઘુ અક્ષર-ગુરુ ક્યારે ગણાય ?

-છંદની પંક્તિમાં સંયુક્તાક્ષર આવતો હોય ને એવા જોડાક્ષરને લિધે જો પૂર્વના વર્ણમાં થડકારો ઉદભવતો હોય તો તેવો થડકારો વીશે શબ્દ લઘુ હોવા છતા ગુરુ ગણવામાં આવે છે

દા.તા.-→ પુ[̣]ષ્પ[̣]

- જોડાક્ષરનો થડકાર ઓછો હોય તો જોડાક્ષર પૂર્વનો લઘુઅક્ષર લઘુ જ ગણાય છે.

દા.તા.-→ મ[̣]ળ્યુ

- અનુસ્વાદ તિવ્ર હોય તો તે હંમેશા ગુરુ બને છે

દા.તા.- ગંગા

ખાધુ

★ અને હળવો હોય તો લઘુ બને છે

- વિસર્ગ લંબાવિને બોલાતો તો તેના પૂર્વનો લઘુ અક્ષર ગુરુ બને છે.

દા.તા.- નિ[̣]:શ્વાસ

★ અને લંબાવ્યા વિના બોલાય તો લઘુનો લઘુ રહે છે.

દા.તા. દુ[̣]:ખ

- ગુરુ અક્ષર એટલે શું ? (ગુરુની નિશાની- છે) (ગુરુઅક્ષરની ૨ માત્રા)

-કા, કી, કૂ, કે, કૈ, કો, કૌ, કં, ક્ષં, સ્થા, ષ્ટા, ષ્ટી, ઈ, ઊ.

ક્રમ	ગણ	લઘુ-ગુરુ બંધારણ ઉ.દા.	ચિહ્ન	અક્ષર લઘુ-ગુરુ
૧	ય	ય મા તા	U - -	લઘુ, ગુરુ, લઘુ
૨	મા	મા તા રા	- - -	ગુરુ, ગુરુ, ગુરુ
૩	તા	તા રા જ	- - U	ગુરુ, ગુરુ, લઘુ
૪	રા	રા જ ભા	- U -	ગુરુ, લઘુ, ગુરુ
૫	જ	જ ભા ન	U - U	લઘુ, ગુરુ, લઘુ
૬	ભા	ભા ન સ	- U U	ગુરુ, લઘુ, લઘુ
૭	ન	ન સ લ	U U U	લઘુ, લઘુ, લઘુ
૮	સ	સ લ ગા	U U -	લઘુ, લઘુ, ગુરુ
૯	લ	લઘુ	U	લઘુ
૧૦	ગા	ગુરુ	-	ગુરુ

ગણસૂત્ર- યમાતારાજભાનસલગા

★ અક્ષરમેળ છંદ ★

(૧) પૃથ્વી છંદ

-૧૭ અક્ષર, યતિ ૮ માકે ૯ મા અક્ષરે

-બંધારણ:- જ સ જ સ ય લ ગા

-સ્વરૂપ:- ૧૦ લઘુ અક્ષર , ૭ ગુરુ અક્ષર

જ	સ	જ	સ	ય	લગા
ભ ^U મો ⁻ ભ ^U	ર ^U ત ^U ખં ⁻	ડ ^U માં ^U સ ⁻	ક ^U ળ ^U ભૌ ⁻	મ ^U ખૂં ⁻ ઠી ⁻	વ ^U ળો ⁻

પંક્તિઓ.

★ અટક મરજીવીયા, ડગભરંત ઉત્સાહના.

★ નસીબ વિફરે, લિયે નયન લોક આડા કરી.

(૨) શિખરિણી છંદ

-૧૭ અક્ષરે, ચતિ ૬ કે ૧૨ મા અક્ષરે

-સ્વરૂપ:- ૯ લઘુ અક્ષર, ૮ ગુરુ અક્ષર

-બંધારણ:- ય મ ન સ ભ લ ગા

-યાદરાખો:- છ એ બારે છેઠી યમનસભલાગે શિખરિણી

ય	મ	ન	સ	ભ	લગા
વ ^U ળા ⁻ વી ⁻	બા ⁻ આ ⁻ વી ⁻	નિ ^U જ ^U સ ^U	ક ^U લ ^U સં ⁻	તા ⁻ ન ^U ક ^U	મ ^U શ ⁻

પંક્તિઓ.

★કઢી મારી પાસે વણવણ તના હત કૂસુમો.

★વિચારે એવુંકે લસલસ થતો મોલ સગડો.

(૩) મંદાકાંતા છંદ

-૧૭ ચતિ જ ,થાકે ૧૦ મા અક્ષરે

-સ્વરૂપ:- ૭ લઘુ , ૧૦ ગુરુ અક્ષર

-બંધારણ:- મ ભ ન ત ત ગા ગા

મ	ભ	ન	ત	ત	ગા ગા
ધી ⁻ મે ⁻ ઊ ⁻	ઠી ⁻ શિ ^U થિ ^U	લ ^U ક ^U ર ^U	ને ⁻ ને ⁻ ત્ર ^U	ની ⁻ પા ⁻ સ ^U	રા ⁻ ખી ⁻

પંક્તિઓ.

★બોખી શીશી ઠિનનું ડબલું બાલઢી કૂખકાણી.

★ઢાઢી વાંકી રસિક કરતી ગોષ્ઠિથી બાળ રાજી.

નોંધ

ક્રમ	છંદ	પ્રથમ અક્ષર	છેલ્લા બે અક્ષર
૧	પૃથ્વી	U - U	U -
૨	શિખરિણી	U - -	U -
૩	મંદાકાંતા	- - -	- -

(૪) શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ

-૧૯ યતિ, ૭ કે ૧૨ માં અક્ષરે

-સ્વરૂપ:- ૮ લઘુ અક્ષર, ૧૧ ગુરુ અક્ષર

-બંધારણ:- મ સ જ સ ત ત ગા

મ	સ	જ	સ	ત	ત	ગા
મે̣ તો̣ એ̣	ક ^U ઢ ^U કે̣	ત ^U ને̣ ઢ ^U	ર ^U શ ^U ના̣	ખ્યા̣ લા̣ ભ̣	રી̣ પી̣ લી ^U	ધી̣

પંક્તિઓ.

★ ઊભા ઉત્સવ આંગણે જગપતિ માંથી બની અંબિકા.

★ ગાજે સાગર રાજ આજ ગરવા તોક્ષાનના તારમાં

(૫) સ્ત્રગ્ધરા છંદ

-૨૧, યતિ ૭-૭-૭ અક્ષરે.

-સ્વરૂપ:- ૯ લઘુ અક્ષર, ૧૨ ગુરુ અક્ષર

-બંધારણ:- મ ર ભ ન ય ય ય

મ	ર	ભ	ન	ય	ય	ય
ધી̣ મે̣ ધી̣	મે̣ છ ^U ટા̣	થી̣ કુ ^U સુ ^U	મ ^U ર ^U જ ^U	લ ^U ઈ̣ ડો̣	લ ^U તો̣ વ̣	યુ ^U વા̣ એ̣

પંક્તિઓ.

★ યોપાસે વહ્નરી થી પરિમલ પ્રસરે નેત્રને તૃપ્તિ થાવે.

★ ભૂખ્યાં દૂખ્યા ઉઘાડા મનુજ ભટકતાં પૃથ્વીને વૃક્ષ ખોળે.

(૬) મનહર છંદ

-કુલ 'ર' પંક્તિ, પ્રથમ પંક્તિના ૧૬ અક્ષરે, બિજી પંક્તિના ૧૫ અક્ષર કુલ= ૩૧ અક્ષર

-યતિ 'ટ' માં અને ૧૬ માં અક્ષરે. છેલ્લો અક્ષર ગુરુ

-બંધારણ:- નથી.

આદરાખો:- ચરણ યુગલે એકત્રીસ અક્ષર છે. જેના = ૧૬ અક્ષર આઠે આઠે થભો છંદ
મનહરનામનો = ૧૫ અક્ષર. ૧૬ + ૧૫ = ૩૧

પંક્તિઓ.

★ દાખે દલપતરામ, પામરનો પાળનાર મુંબઈમાં હતો તે લૂટાઈ ગયો માળવો.

★ પોલુ છે તે વાગ્યું એમાં કરી તે શી કારીગરી સાબેલું વગાડ તો હું જાણુંકે તુ શાણો છે.

(૭) અનુષ્ટુપ છંદ

-કુલ 'ર' પંક્તિના 'ચાર' ચરણ દરેક ચરણમાં આઠ આઠ અક્ષર (ગણસૂત્ર નથી.)

-પહેલા અને ત્રીજા ચરણમાં ૫, ૬, ૭ માં અક્ષર અનુક્રમે લઘુ, ગુરુ, ગુરુ (U - -)

-બીજા અને ચોથા ચરણમાં ૫, ૬, ૭ મો અક્ષર અનુક્રમે લઘુ, ગુરુ, લઘુ (U - U)

દા.તા.

★ છાયા તો વડ^Uલા⁻જે⁻વી ભાવતો નંદનારમ દેવોના ધામ^Uના⁻જે⁻નુ, હૈયું જાણે હિમાલય.

પંક્તિઓ.

★ વસે શું વિશ્વમાં આવી, સત્ય ધર્મ પ્રસારતી

અમોલ માનવી સત્તા, સર્વલોક પ્રસારતી.

★ પ્રસરી રહી ચોપાઈ, શાખાઓ શૈલરાજની

ન જણાય જશે કેવી, સંધ્યા એ મધ્ય બાજથી.

★ માત્રામેળ છેદ ★

- લઘુ અક્ષરની એક માત્રા
- ગુરુ અક્ષરની બે માત્રા

(૧) હરિગીત છંદ

-માત્રા ૨૮, યતિ ૧૪ અને ૧૬ મી માત્રાએ છેદ્ધો અક્ષર ગુરુ (-)

દા.તા.

- આ^૨ પ્રે^૨ મ^૧ પા^૨ રા^૨ વા^૨ રી^૨ માં^૨ નહા^૨ તા^૨ મ^૧ રી^૧ ણ^૧ પ^૧ ણ^૧ ચિ^૨ ણ^૧ છે^૨. -૨૮

માત્રા

પંક્તિઓ.

★ તું નાનકડી બાળા હશે, કોડેભરી કૌમાર્યના

★ ચળકાટ તારો એજ પણ, તું જ ખૂનની તલવાર છે.

(૨) ચોપાઈ છંદ

-કુલ ચાર ચરણ. દરેક ચરણમાં પંદર-પંદર માત્રા, યતિ પંદરમી માત્રાએ.

દા.તા.

- લા^૨ બા^૨ જો^૨ ડે^૨ ટૂં^૨ કો^૨ જા^૨ ય^૧, મ^૧ રે^૨ ની^૧ હી^૨ તા^૨ માં^૨ હી^૨ થા^૨ ય^૧ = ૩૦

માત્રા

પંક્તિઓ.

★ કાળી ધોળી રાતી ગાય, પી એ પાણી ચરવા જાય.

★ ચાર પગને આંચળ ચાર, પૂંછડાથી ઉડાડે માખ.

(૩) દોહરા છંદ

-કુલ ચાર ચરણ, યતિ ૧૩ માત્રાએ. પહેલા અને ત્રીજા ચરણની ૧૩-૧૩ માત્રા

-બીજા અને ચોથા ચરણની ૧૧-૧૧ માત્રા, છેદ્ધા બે અક્ષર ગુરુ લઘુ.

દા.તા.

- શે^૨ રી^૨ મિ^૨ ત્રો^૨ સો^૨ મ^૧ જો^૨, તા^૨ ળી^૨ મિ^૨ ત્ર^૧ અ^૧ ને^૨ ક^૧
જે^૨ મા^૨ સુ^૧ ખ^૧ દુઃ^૧ ખ^૧ વા^૨ મિ^૧ એ^૨, સો^૨ લા^૨ ખ^૧ ની^૧ માં^૨ એ^૨ ક^૧

પંક્તિઓ.

★ દીપક ના બે દીકરા, કાજળ ને અજવાશ

એક કપૂત કાળુ કરે, બીજો દિવે પ્રકાશ

★ ભણતાં પંડિત નીપજે, લખતાં લહિયો થાય

ચાર-ચાર ગાઉ ચાલતા, લાંબો પંથ કપાય

(૪) સવૈયા છંદ

-૩૧ કે ૩૨ માત્રા , યતિ ૧૬ મી ૧૭ મી માત્રાએ છેલ્લા અક્ષરો અનુક્રમે ગુરુ, લઘુ કે બંને ગુરુ

-બત્રીસા સવૈયામાં છેલ્લા બે અક્ષર ગુરુ આવે છે.

-૩૧ માત્રાના છંદને એકત્રીસ સવૈયાને

-૩૨ માત્રાના છંદને બત્રીસ સવૈયા કહે છે.

દા.તા.

- આ^૨ કા^૨ શે^૨ સં^૨ ધ્યા^૨ ખી^૨ લ^૧ તી^૨, મા^૨ થે^૨ સા^૨ ત^૧ મ^૧ કે^૨ રો^૨ ચા^૨ દ^૧

પંક્તિઓ.

★અંતરની એરણ પર કાની પડે ઉથોડી મેદાન રૂપ.

★કાર્ય સાધવું નહિ તો મરવું શૂરવીરની એ છે રિત.